THE DEBATES REGARDING TO THE WRITING OF ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY IN FAMILIA PERIODICAL (1865-1906)

Anca-Elena DAVID, Assistant Professor, PhD, "Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: The urgent editing of a Romanian literary language dictionary under the aegis of the Romanian Academic Society has been imperative required by all linguists, reporters and the collaborators of Transilvanian periodicals since the end of XIX-th century. The magazine Familia from Oradea presents, in detail, the works of the academic forum regarding the decisions and arguments that were discussed there. From this point of view, both the ideas that A. T. Laurian had in mind for the publishing of his dictionary and those that were fundamental The Great Ethimologic of Romanian language by B. P. Hasdeu have been presented.
Familia remarks as well the opinion of most member of the academic forum regarding the changing of approach in editing the dictionary by Laurian and Massim. It will be decided that the lexical stuff be provided particularly from real people speech as well as from old important documents belonging to Romanian literature. A lot of articles refer to the slow process for the elaboration of the Hasdeu' dictionary.During the meetings it is suggested and accepted to replace Hasdeu with A. Philippide and some criteria for making up this lexicographic work are established. Due to a permanent activity of publishing the exchange of ideas among the contemporary scholars regarding the editing of the dictionary, Familia manifested a special interest for the up-dating of the literary Romanian language.

Keywords: dictionary, principles, elaboration, disputes, Academy

Elaborarea urgentă a unui *Dicţionar al limbii române literare*, sub egida Societăţii Academice Române, este imperios solicitată de toţi lingviştii, redactorii şi colaboratorii periodicelor transilvănene de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Sunt prezentate, în detaliu, lucrările forului academic privitoare la deciziile şi discuţiile din cadrul acestuia. Revista orădeană *Familia* publică întrunirea membrilor Comisiei filologice în vederea întocmirii *Dicţionarului*, în cadrul căreia A. T. Laurian prezintă principiile urmate: „corpul cuvintelor remane intreg; derivatele nu causédia modificare in corpul cuvintelor; tipul verbului se pune in infinitiv; la verbele neregularie, precum si la cele de a II. si III. Conjugatiune, se insémna timpurile primitive; la verbele de I. si IV. conjugatiune, cari formédia presentele in *ediu* séu *escu*, se insémna acésta forma; si altele cari se voru specificá in prefatiunea dictiunarului"[1].

În articolul *Lupt'a filologiloru*, Iosif Vulcan prezintă dezbaterile din cadrul Societăţii Academice Române, referitoare la „revisiunea proiectului de dictionar lucrat de comissiunea lesiografica, compusa din dnii Laurian si Massim"[2]. Printre cei care s-au opus aprobării proiectului se numără şi Al. Odobescu, acesta calificându-l „pré latinisat", voind „sé fia mai curat romanesc". Odobescu este de părere că: „opiniunile majoritàtii Socíetàtii nu sunt conforme cu ale redactorilor proiectului de dictionar". Nefinalizarea disputelor literaţilor este,

[1] *Feder., Societatea academica romana*, în *Familia*, XVI, 1870, nr. 34, p. 405.
[2] Iosif Vulcan, *Lupt'a filologiloru*, în *Familia*, X, 1874, nr. 36, p. 428.

BDD-V469 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:05 UTC)

totuşi, de bun augur pentru starea limbii, consideră Vulcan, care îşi exprimă dorinţa de a se ajunge la un rezultat „cât mai – practicabil”[3].

Familia publică şi acordul membrilor Academiei, din cadrul Sesiunii generale din 1885, privind tipărirea *Marelui Ethimologic al limbei Române*[4]. În articolul *Marele etimologic al României*[5] se anunţă, cu entuziasm, publicarea dicţionarului şi se expun principiile care au stat la baza elaborării acestei lucrări fundamentale pentru lingvistica noastră. Autorul, B. P. Hasdeu, recunoaşte greutăţile pe care le-a întâmpinat şi prezintă etapele parcurse. Astfel, „trebuia să despoi, după putinţă, tóte tecsurile vechi tipărite séu manuscripte, trebuiá să despoi pe cei mai mulţi autori până la 1840, şi chiar dintre cei moderni pe autorii cei mai poporani, ca Grigori Alecsandrescu, Costache Negruzzi, Alecsandri, Anton Pann etc.”[6], demers la care a fost ajutat de mai mulţi tineri. Prin chestionarul întocmit de el (care cuprindea întrebări legate de fonetică, forme gramaticale, istorie naturală, viaţă industrială, relaţii sociale), filologul ieşean a reuşit să strângă „sute de cuvinte, de locuţiuni proverbiale, de idiotisme etc. pe cari nu le găsim in nici un dicţionar al limbei române”. Cu bucurie, Hasdeu aduce la cunoştinţă finalizarea volumului, de 500 de pagini, care conţine toate cuvintele ce încep cu litera *A*, literă care, în concepţia sa, este „un brevet de latinitate a limbei române”[7]. El observă că într-o limbă „se resfrânge intrégă viéţa unui popor; décă dar dicţionarul este repertoriul limbei, atunci el trebue să fie in acelaşi timp şi o enciclopedie a vieţei naţionale” şi adaugă faptul că la prezentarea fiecărui cuvânt a încercat să dea „sensurile acelui cuvênt, să dau pentru fie-care sens citaţiuni din tecsele vechi, din scriitorii mai noi, din literatura poporului, şi să inchei fie-care cuvênt prin comparaţiuni istorico-filologice, prin o etimologie adevĕrat scienţifică”.

În prelegerea ţinută cu ocazia sărbătoririi a 25 de ani de existenţă a Societăţii Academice, D. A. Sturdza prezintă activitatea acestui for în elaborarea *Dicţionarului*: „incetul cu incetul intréga lucrare a dicţionarului a remas in sarcina lui A. T. Laurian şi a lui I. C. Massim, cari aveau să esamineze şi să coordoneze materialele strînse de membrii insărcinaţi cu elaborarea de anumite litere”[8]. S-a stabilit că acest dicţionar trebuia „să cuprindă o limbă românescă curăţită de străinisme, de parasiţi, de gunóie, de vênătăi, adică nu limba românéscă cum este, ci o limbă romanică făcută dintr’ênsa, din cea latină şi din celelalte limbi romanice, pe care apoi românii trebuiau să o adopte, să o inveţe ca să se servéscă cu dênsa in esprimarea cugetărilor lor, in formarea unei literaturi naţionale”[9]. În anul 1870, s-a publicat *Dicţionarul-proiect*, în 4000 de exemplare şi în trei volume, dintre care, primele două „conţin cuvintele de origine romanică, iar al treilea, sub titlul de *Glosar*, cuvintele străine prin originea seu forma lor, cum şi cele de origine indoiósă”.

Începând cu anul 1874, problema redactării *Dicţionarului* a intrat într-o nouă etapă, majoritatea membrilor considerând că „marea lucrare lexicografică a lui Laurian şi a lui Massim erá greşită in ênsaş concepţiunea ei, şi că este necesitate a se face un dicţionar al limbei reale, aşá cum se găseşce in vechii şi bunii scriitori, precum şi in gura poporului”[10]. S-a

[3] *Ibidem*.
[4] *Academia Română*, în *Familia*, XXI, 1885, nr. 11, p.131-132.
[5] B. P. Hasdeu, *Marele etimologic al României,* în *Familia,* XXI, 1885, nr. 44, p. 519-520.
[6] *Ibidem*, p. 519.
[7] *Ibidem*, p. 520.
[8] D. A. Sturdza, *Academia Română*, în *Familia,* XXVII, 1891, nr. 26, p. 308.
[9] *Ibidem*, p.309.
[10] *Ibidem*.

BDD-V469 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:05 UTC)

hotărât, în acest sens, „ca să se adune materialul lexical din vechile monumente ale literaturei române şi din graiul viu al poporului". Dintre textele vechi, propuse pentru a fi studiate s-au specificat: *Codicele Voroneţian, Psaltirea Scheiană, Psaltirea lui Coresi, Pravila dela Govora, catechismul Calvinesc şi Psaltirea în versuri a mitropolitului Dosoftei.*

În articolul *Publicaţiunile istorice ale literaturei române in 1882-1889*, T. Roşiu menţionează efortul lui Hasdeu în elaborarea unui nou dicţionar naţional, *Magnum Etymologicum Romaniae*, care va reda „limba istorică (adecă vechie) şi limba poporală de astădi cu tóte ramificaţiunile şi dialectele ei"[11]. El trece în revistă dicţionarele etimologice româneşti apărute până la acea vreme. Cel mai vechi „dicţionar etimologic român a fost elaborat de o societate de erudiţi români pe la inceputul acestui secul şi edat de filologul român Maior in anul 1825" şi cuprinde explicarea cuvintelor „singuratice" din limba latină, germană şi maghiară, fiind întrebuinţat des de cărturarii români şi străini. S-a alcătuit, sub formă de proiect, de către Laurian şi Massim, un nou dicţionar, care nu a câştigat, însă, adeziunea membrilor Academiei Române. În 1870/9 a apărut dicţionarul lui Cihac, „care cuprinde inse esplicaţiuni cu totul neesacte şi etimologii fantastice, o lucrare ce duce de sigur in rătăcire pe ori-ce invĕţat străin, cum s'a constatat in diferite rênduri in sinul Academiei române"[12]. T. Roşiu elogiază, în final, lucrările profesorului Pompiliu, *Graiul românesc din Biharea in Ungaria*, ale lui Frâncu şi Candrea, *Rotacismul la Moţi şi Istrieni*.

Articolul *Sesiunea gen. a Academiei Române*[13] consemnează încheierea tomului II (literele *A* şi *Â*) din *Etymologicum magnum Romaniae*, al lui B. P. Hasdeu, şi începerea tomului III (până la cuvântul *Ban)*.

În raportul cu privire la stadiul elaborării dicţionarului etimologic, pe care Hasdeu l-a prezentat în faţa membrilor Academiei Române, filologul ieşean precizează că: „Intre litera *A* şi *B* a dicţionarului este o mare legătură. Cuvintele române care incep cu litera *B* sûnt de doue ori mai multe decât cele care 'ncep cu *A*. Cuvintele incepĕtore cu litera *A* au un element latin mai mare decât cele cu *B*. *A* este mai important decât *B*, de şi e mai mic decât acesta. In vorbele cu iniţiala *B* elementele turanice ocupă un loc mare; dar şi fondul latin e de mare insemnătate"[14].

În şedinţa din 9/21 aprilie a sesiunii forului academic din 1894, B. P. Hasdeu prezintă, din nou, stadiul în care se află redactarea dicţionarului: „Prin volumul de faţă Etymologicul a ajuns la pagina 2766. Cuvintele studiate in acest volum sûnt dela silaba *Ban* până la silaba *Baz*. Intre aceste cuvinte figuréză un mare numer de termeni in parte necunoscuţi până acum lexicografilor noştri, in parte remaşi enigme din punctul de vedere al originei"[15].

Revista *Familia* publică apariţia, în 1896, a unui fascicul din tomul al III-lea al *Marelui Dicţionar Etimologic*, acesta cuprinzând cuvintele începând cu *Bălţesc* până la *Bărbat*. Se precizează că o mare parte a broşurii se referă la *Banat*, „pe care îl studiéză din punct de vedere istoric, topografic; apoi îi esaminéză individualitatea dialectală, elementul

[11] Roşiu, Publicaţiunile istorice ale literaturei române in 1882-1889, în *Familia*, XXVII, 1891, nr. 49, p. 582.
[12] *Ibidem*.
[13] Red., *Sesiunea gen. a Academiei Române*, în *Familia*, XXIX, 1893, nr. 9, p.105-107.
[14] B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, în *Familia*, XXIX, 1893, nr. 21, p.240-241.
[15] Red., *Academia Română*, în *Familia*, XXX, 1894, nr. 16, p. 190.

BDD-V469 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:05 UTC)

lexic şi cel fonetico-morfologic; trecênd la individualitatea teritorială, se ocupă de Troian, Auşoniu şi Tilma”[16].

Stadiul, deloc avansat, al dicţionarului lui Hasdeu a impus discutarea acestei probleme în cadrul şedinţelor din 27-29 martie 1897. În discursul de început, preşedintele Academiei, N. Kretzulescu, declară că: „De la 1884 până acum sûnt 13 ani şi lucrarea abiá se află la litera *B*. (...) Noi toţi cunoaşcem munca şi silinţele ce a depus şi depune învĕţatul nostru coleg dl. Haşdĕu în aceasta lucrare; (...) este timp ca Instituţiunea noastră să se ocupe de aceasta afacere şi să ia disposiţiuni pentru viitor, astfel încât *Etymologicum Magnum Romaniae* să poată fi terminat mai curênd”[17]. T. Maiorescu este de părere că „lucrarea s’ar fi şi putut executá, dar cu îndecite încordări. Acum se vede înse că lucrarea nu s’a putut face în şese ani; este numai la început şi aşá cum a fost începută, nu se poate terminá. Din an în an s’a făcut prea puţin. Toate fasciculele apărute sûnt foarte interesante, unele sûnt precedate de prefeţe, (...) Cestinea este delicată. (...) Păstrând toată atenţiunea pentru dl Haşdĕu, Academia ar trebui să examineze dacă nu s’ar puté asociá dlui Haşdĕ şi alţii, ca să ducă lucrarea cât mai grabnic la sfêrşit”. D. Sturdza consideră că dl. Hasdeu „s’a depărtat prea mult de programul iniţial, dând lucrării o desvoltare mult prea mare, astfel este cu neputinţă ca ea să fie terminată. Trebue să se pună o mĕsură şi să se reducă lucrarea la proporţiuni în cari să poată fi terminată, iará dl Haşdĕu să dea tot concursul seu”[18].

La sfârşitul discuţiilor s-a hotărât întreruperea elaborării dicţionarului de către Hasdeu, iar o comisie, compusă din cinci membri, din care va face parte şi Hasdeu, „va intocmi programul nouei lucrări, ţinênd seamă strict de dorinţele exprimate de Augustul Fondator în cuvêntarea Sa din 1894”[19].

În octombrie 1897, redactorii *Familiei* anunţă că dl. Al. Philippide, din Iaşi, căruia i s-au dat ulterior patru colaboratori, a fost însărcinat cu întocmirea *Dicţionarului* început de Hasdeu. Se precizează şi faptul că Hasdeu, într-o scrisoare adresată Academiei, şi-a exprimat dorinţa de a onora contractul încheiat cu forul academic, astfel încât va continua să lucreze la dicţionar până în aprilie 1898[20].

Cu scopul de a înlesni finalizarea dicţionarului, Comisia filologică a specificat că acesta „va cuprinde cuvintele limbei comune româneşci, cum se găseşce ea în scriitorii cei mai însemnaţi de la XVI încoace. Fiecare cuvênt va fi însoţit de arătarea formelor, a înţelesului principal şi a diferitelor sale accepţiuni în diceri, locuţiuni, proverbe etc. La fiecare cuvênt se va arătá întru cât se va puté, asemenea şi explicarea lui etimologică”[21]. În privinţa sistematizării activităţii, s-a decis „să se organiseze o adunare de material lexicografic, adica cuvinte cu frasele în cari sûnt întrebuinţate, din toate scrierile româneşci de oare-care valoare, avênd cuprinsul din toate ramurile activităţii intelectuale care s’au desvoltat în limba noastră”. În cadrul discuţiilor, se preconizează terminarea colectării materialului lexical în octombrie 1899. Ultima informaţie, din *Familia*, legată de alcătuirea dicţionarului, se referă la stadiul elaborării acestuia, anunţându-se începerea redactării lui, în noiembrie 1899.

[16] Red., *Literatură şi arte*, în *Familia*, XXXII, 1896, nr. 17, p. 203.
[17] Red., *Magnum Etymologicum Romaniae înaintea Academiei Române*, în *Familia*, XXXIII, 1897, p. 162.
[18] *Ibidem*, p.176.
[19] *Ibidem*.
[20] Red., *Literatură şi arte*, în *Familia*, XXXIII, 1897, nr. 40, p. 479.
[21] Red., *Marele Etymologic al României*, în *Familia*, XXXIV, 1898, nr. 14, p. 165.

BDD-V469 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:05 UTC)

Putem concluziona că prin permanenta preocuparea de a publica schimbul de idei dintre literaţii vremii în privinţa alcătuirii *Dicţionarului*, *Familia* a manifestat un interes deosebit faţă de modernizarea lexicului limbii române literare.

Bibliografie selectivă

Coteanu, Ion, *Structura şi evoluţia limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei, 1981.
Gheţie, Ion, *Introducere în studiul limbii române literare,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982.
Hasdeu, B. P., *Marele etimologic al României,* în *Familia,* XXI, 1885, nr. 44, p. 519-520.
Red., *Magnum Etymologicum Romaniae înaintea Academiei Române*, în *Familia,* XXXIII, 1897, p. 162.
Vulcan, Iosif, *Lupt'a filologiloru*, în *Familia*, X, 1874, nr. 36, p. 428.

BDD-V469 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:05 UTC)